

SØREN LANGAGER

**SOCIALPÆDAGOGISK
ARBEJDE PÅ
DØGNINSTITUTIONER/
OPHOLDSSTEDER
MED SÆRLIGT HENBLIK
PÅ UDVIKLING AF
HANDLEKOMPETENCER**

Danmarks Pædagogiske
Universitetsforlag
Danish School of Education Press

Socialpædagogisk arbejde på døgninstitutioner/opholdssteder med særligt henblik på udvikling af handlekompetencer

Af Søren Langager

© Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag og forfatteren

Dette materiale er under samme titel oprindeligt publiceret af HPA-projektet ved Danmarks Pædagogiske Universitet, Aarhus Universitet (HPA – Handlekompetence i pædagogisk arbejde med udsatte børn og unge). Oprindeligt udgivet fra 2006-2007. Se mere om HPA på www.dpu.dk/hpa.

1. udgave

ISBN: 978-87-7684-243-7

DOI: 10.7146/aul.83.77

Forside og sats: Og Jensen, grafisk design

I serien om handlekompetencer i pædagogisk arbejde med socialt udsatte børn og unge er udkommet:

1. Bente Jensen: *Social arv – Om social arv, ulighed i livschancer og målgrupper og forskningsmæssige perspektiver for HPA-intervention*. ISBN 978-87-7684-231-4
2. Niels Rosendal Jensen: *Bourdieu-notatet*. ISBN 978-87-7684-232-1
3. Pär Nygren: *Socialt udsatte børn og unge i et handlekompetenceperspektiv*. ISBN 978-87-7684-233-8
4. Bente Jensen: *Kan daginstitutioner gøre en forskel? – Fra forskning om daginstitutioner set i lyset af et kompetence- og eksklusionsperspektiv*. ISBN 978-87-7684-234-5
5. Frank Ebsen: *Børn og unge med behov for særlig støtte? Fra 1990-2005*. ISBN 978-87-7684-235-2
6. Frank Ebsen: *Børn og unge med særlige behov – i forskning i Danmark*. ISBN 978-87-7684-236-9
7. Bente Jensen et al.: *Pædagogiske læreplaner – og nye muligheder?* ISBN 978-87-7684-237-6
8. Kirsten Elisa Petersen: *Daginstitutioners betydning for udsatte børn – en forskningsoversigt*. ISBN 978-87-7684-239-0
9. Helle Schjellerup Nielsen: *Indsats og virkning på døgninstitutioner for børn og unge – et litteraturreview*. ISBN 978-87-7684-240-6
10. Stig Broström: *Pædagogik i daginstitutionen med henblik på udvikling af børns handlekompetence*. ISBN 978-87-7684-242-0
11. Søren Langager: *Socialpædagogisk arbejde på døgninstitutioner/opholdssteder med særligt henblik på udvikling af handlekompetencer*. ISBN 978-87-7684-243-7
12. Bente Jensen & Mie Rasbech: *Implementeringsprocesser i pædagogisk praksis – Om konkretisering af ideer i en udviklingsproces med HPA-projektet som eksempel*. ISBN 978-87-7684-244-4
13. Pär Nygren: *At udvikles ved at udvikle – en model for deltagerstyrede forandringsprocesser i HPA's udviklingsdel*. ISBN 978-87-7684-245-1
14. Bente Jensen & Mie Rasbech: *Evalueringsprocesser i lokale udviklingsprocesser – Om model- og metodeudvikling i evalueringsperspektiv*. ISBN 978-87-7684-246-8

Kopiering af denne bog er kun tilladt ifølge aftale med Copy-Dan

www.forlag.dpu.dk

FORORD

Dette arbejdsmateriale er udarbejdet som en del af forskningsprojektet 'Handlekompetencer i pædagogisk arbejde med socialt udsatte børn og unge - indsats og effekt' (HPA-projektet). Materialet er en del af en serie på i alt 14 tekster, der alle stammer fra projektet, som blev søsat i 2006.

Projektets sigte er at udvikle metoder, der giver pædagoger mulighed for at udvikle deres pædagogiske handlekompetencer, så de kan fremme udsatte børns handlemuligheder og livschancer.

Negativ social arv knytter sig til den kendsgerning, at de socioøkonomiske vilkår ikke er ens for alle, men er ligeledes bundet til den marginalisering, som socialt udsatte ofte oplever. De to former for negativ social arv kan gensidigt forstærke hinanden. Når en marginaliseringsproces først er i gang, er det vanskeligt at bryde den. Processen føres ofte videre fra generation til generation, blandt andet på grund af et mangelfuldt socialt netværk og på grund af manglende personlige ressourcer hos de involverede. Det er disse processer, der ofte beskrives som 'onde cirkler'. Daginstitutionen har unikke muligheder for at styrke børns udvikling og læring fra den tidligste alder, men der kan også være risiko for, at det modsatte sker – at børn præget af 'negativ social arv' fastholdes i eller måske oven i købet forstærker de negative mønstre. Døgninstitutioner har andre muligheder for at gribe ind og støtte udsatte børn i deres videre udviklingsforløb.

Der er bred enighed om, at en tidlig indsats over for socialt udsatte børn og unge kan give bedre livschancer for disse børn. Vi ved også fra anden forskning, at en satsning, der rettes imod udvikling af børns kompetencer og læringspotentialer og en samtidig modarbejdning af risikoprocesser, er et skridt på vejen. HPA-projektet vil i forlængelse heraf identificere de pædagogiske interventioner, der opnår de bedste resultater i forhold til at bryde den negative sociale arv. I projektet lægges der både vægt på børnenes og pædagogernes handlekompetencer. Begrebet handlekompetence kan defineres ud fra fem dimensioner, som tilsammen gør det muligt for det enkelte menneske at navigere i de omgivelser, som det er en del af. De fem dimensioner er: 1) viden, 2) færdigheder, 3) evne til at tage kontrol, 4) identitet og 5) handleberedskab. I HPA-projektet er den sociale kompetence og læringskompetence i fokus

HPA-projektet har som formål at udvikle en evidensbaseret intervention, som sigter imod social innovation, dvs. fornyelse af den sociale praksis. Det overordnede mål er at afprøve interventionens effekter og undersøge spørgsmålet: Hvilke interventionsformer har positive effekter med hensyn til målopnåelse i pædagogisk arbejde med socialt udsatte børn og unge, når vi ser interventionen fra en vinkel, hvor handlingskompetencer er i centrum?

Arbejdspapirerne danner baggrund for en såkaldt Kvalifikationsmappe, som de pædagogiske personaler og konsulenter har arbejdet selvstændigt med i løbet af interventionsforløbet. Materialet er anvendt i forbindelse med interventionens tre delelementer. For det første er der studiedelen, hvor institutionerne er blevet introduceret til problematikken om udsatte børn med det formål at opbygge et fælles begrebsligt grundlag for arbejdet med pædagogisk fornyelse relateret til udsatte børn. For det andet er materialet blevet brugt i procesdelen i forbindelse med begrebet "handlekompetence", som er et af projektets bærende begreber både som mål for børns udvikling og som indhold i pædagogers kvalificeringsprocesser. For det tredje er der innovations- og organisationsdelen, hvor materialet er blevet brugt som inspiration til pædagogisk fornyelse.

Materialet har således været afprøvet i såvel institutionerne som i konsulenteres arbejde med at give supervision til institutionerne, der arbejder med HPA-interventionen. 2006-2007 blev materialet anvendt i forbindelse med projektet, på dette tidspunkt i printudgave med titlen: 'Arbejds-papirer'. Den nuværende udgivelse i e-bogsformat henvender sig i særdeleshed til ledere og personale i dag- og døgninstitutioner, pædagogiske konsulenter samt forskere, studerende, praktikere, politikere og alle med interesse og ansvar for udvikling af samfundsmæssige indsatser over for udsatte børn. HPA-projektets resultater vil blive analyseret og publiceret ultimo maj 2009.

HPA-projektet er under gennemførelse ved Danmarks Pædagogiske Universitetsskole (DPU) og er finansieret af Det Strategiske Program for Velfærdsforskning (Socialministeriet) i perioden oktober 2005 frem til maj 2009. Undervejs i forløbet er der etableret samarbejde med Den sociale Højskole København (Professionshøjskolen København), Frøbel Seminarium (Professionshøjskolen København), Jysk Pædagog Seminarium (VIA

University College), Ålborg Socialpædagogiske Seminarium (Professionshøjskolen University College Nordjylland) og konsulenter fra Århus og Hvidovre Kommune samt praktikere i dag- og døgninstitutioner i to kommuner – Hvidovre og Århus. Projektet er organiseret på DPU i en koordinationsgruppe, en projektgruppe og projektmodulgrupper, og der er endvidere etableret en baggrundsgruppe og en nordisk forskergruppe.

Endvidere har følgende gruppe forskere deltaget som Peer-Reviewere i processen: Bo Vinnerljung (Professor, Socialstyrelsen, Stockholm), Erik Jørgen Hansen (Professor), Eva Gulløv (Lektor, DPU), Ib Ravn (lektor, LLD/DPU), Inge Johansson (Professor, Stockholm Universitet), Jesper Olesen (Forskningsleder, LLD/DPU), Jill Mehlby (Docent, AKF), Lisbeth Eriksson (Docent, Linköping Universitet), Mads Meier Jæger (Seniorforsker, SFI), Niels Ploug (Forskningschef, SFI), Peter Koudahl (adjunkt, DPU), Sonja Sheridan (Universitetslektor, Göteborg Universitet), Sven Bremberg (Docent, Stockholm Universitet), Tine Egelund (Seniorforsker, SFI), Tore Andreassen (Projektleder, Høgskolen i Bodø).

*På projektgruppens vegne
Bente Jensen, lektor, ph.d., projektleder
København, maj 2008*

INDHOLD

- 7 Indledning
- 9 Handlekompetencer
- 11 Handleplaner
- 13 Vigtige fokusområder i forbindelse til børn og unge anbragt uden for eget hjem
- 16 Anbragte børn og unge og styrkelsen af ideelle handlekompetencer
- 18 Socialpædagogers ideelle handlekompetencer
- 22 Fokusområder for udvikling af socialpædagogers handlekompetencer
- 31 Afslutning
- 32 Litteratur

INDLEDNING

Lidt over 8.000 børn og unge i den skolepligtige alder (7 til 14 år) er anbragt uden for eget hjem.¹ De anbragte børn og unge repræsenterer et meget bredt spektrum af udsathed, fra børn og unge med meget belastende mentale og fysiske handicaps til børn og unge uden egentlige handicaps eller indlæringsvanskeligheder, men med sociale og emotionelle vanskeligheder i bredere betydning. Tilsvarende er der store forskelle i de steder, der træder i stedet for hjemmet som bosted for en kortere eller længere periode. Fra meget behandlingsorienterede døgninstitutioner i den ene ende over midlertidigt akutophold på et observationshjem til en permanent indflytning hos en plejefamilie i den anden ende af spektret.

HPA-projektet har fokus på en del af disse børn og unge; nemlig de piger og drenge, hvis vanskeligheder og ulige livschancer som følge heraf først og fremmest skyldes psykosociale problemer, og hvor anbringelsesstedet enten er et socialpædagogisk opholdssted eller en døgninstitution, der ikke er specialiseret til særlige terapeutiske eller klinisk orienterede behandlingsopgaver. Institutioner, hvor opgaven først og fremmest er pædagogisk, og hvor målet er at skabe de bedst mulige betingelser for de anbragte børn og unges udvikling af positive livsbaner trods de sociale og emotionelle vanskeligheder, der er anledningen til anbringelsen uden for eget hjem.

Der foreligger nationale statistiske opgørelser omkring de forskellige anbringelsesformer, og her dominerer anbringelse i familiepleje, mens de *anbringelsesformer* (døgninstitutioner og socialpædagogiske opholdssteder), der er HPA-projektets målgrupper, repræsenterer omkring 30 % (ca. 2.500) af samtlige børn og unge anbragt uden for eget hjem i alderen 7-14 år.²

Mens fordelingen på anbringelsesformer er kendte, findes der ingen præcise landsdækkende statistiske opgørelser over, hvor stor gruppen af børn og unge med psykosociale vanskeligheder som det indsatskrævende problem er, idet der hidtil i statistisk henseende ikke er skelnet mellem forskellige *anbringelsesårsager* – er det generelle sociale og emotionelle vanskeligheder, specifikke fysiske handicaps eller neurologisk betingede funktionsvanskeligheder?³ Et fingerpeg om HPA-målgruppens omfang sammenlignet med børn og unge anbragt på døgninstitutioner og opholdssteder af andre årsager end sociale og emotionelle vanskeligheder kan dog findes ved at dykke ned i en statistisk kortlægning af området foretaget af Amtsrådsforeningen i 2002. Her viser fordelingen, at omkring

85% af alle anbragte børn og unge på døgninstitutioner og opholdssteder må beskrives som 'almindelige' piger og drenge, hvis vanskeligheder – oftest forbundet med familiesituationen – har ført til så omfattende psykosociale problemer, at en anbringelse uden for eget hjem vurderes som hensigtsmæssig eller nødvendig.⁴

Knyttes de statistiske oplysninger om anbringelsesformen sammen med den skønnede fordeling af anbragte børn og unge ud fra deres hovedproblem, er det samlede billede på landsplan, at i alt omkring 2.200 børn og unge i alderen 7-14 år, hvis vanskeligheder først og fremmest er af psykosocial karakter, er anbragte for en kortere eller længere periode på enten en døgninstitution eller et socialpædagogisk opholdssted, og de fordeles sig med omkring 60 % drenge og 40 % piger.

Selv med denne afgrænsning af henholdsvis anbringelsesformen og den primære anbringelsesårsag er der dog fortsat tale om meget store variationer knyttet til målgruppen. De anbragte børn og unge repræsenterer et særdeles bredt spekter af sociale og emotionelle problemer og meget forskellige individuelle ressourcer, som betyder, at der må generaliseres med varsomhed og fastholdes fokus på individuelle problembeskrivelser og deres mulige optimale løsninger. Samtidig er de forskellige døgninstitutioner og opholdssteder meget forskellige, hvad angår socialpædagogisk fundering, daglige rutiner, samspil med lokalområdet, mv. Og nogle steder har intern skole, mens andre benytter almindelige skoletilbud i lokalområdet til de anbragte børn og unge.

På tværs af alle forskellene er der dog to forhold, der er fælles for alle de socialpædagogiske døgnsteder, der er i fokus i HPA-projektet:

- Målgruppen er 'almindelige' børn og unge med behov for et særligt tilrettelagt socialpædagogisk døgntilbud og for manges vedkommende behov for særlig hjælp og støtte i forbindelse med skolegangen (specialundervisning), men indsatsen er grundlæggende målrettet 'et almindeligt liv som for andre børn og unge'⁵. Anledningen til indsatsen er således nok defineret på baggrund af et individuelt problem, men det overordnede mål er generelt; nemlig at muliggøre et velfungerende liv for de anbragte børn og unge på linie med deres jævnaldrende. Afsættet for fælles overordnede socialpædagogiske målbeskrivelser kan derfor tages i beskrivelsen af relevante aspekter af 'det almindelige' børne- og ungdomsliv, og HPA-projektet har her valgt en teoretisk indfaldsvinkel, der kan sammenfattes i begrebet '*handlekompetencer*'.

- I forbindelse med anbringelsen skal udarbejdes en handleplan, der efter anbringelsesreformens ikrafttræden den 1. januar 2006 skal følge

fælles retningslinier med hensyn til beskrivelse af, hvad planen skal indeholde af tematiske mål og delmål.

HPA-projektet har altså to generelle vinkler på indkredsning af 'den gode socialpædagogik' på tværs af køn, alder, etnisk herkomst, årsag til anbringelse uden for eget hjem, anbringelsessted med videre; nemlig at sætte fokus på udvikling af 'ideelle handlekompetencer' hos de anbragte børn og unge, og at knytte disse mål sammen med udarbejdelsen af 'optimale handleplaner', og bindeleddet mellem disse to er de professionelle handlekompetencer, socialpædagogerne møder de anbragte børn og unge med.

HANDLEKOMPETENCER

HPA-projektets samlende teoretiske ramme er som nævnt begrebet handlekompetence, et begreb som oprindeligt er udviklet i forbindelse med et større norsk forskningsprojekt om professionelt arbejde med børn og unge. Begrebet skal bl.a. ses som et teoretisk værktøj i forbindelse med projektets fokusering på de konkrete dele af de socialt udsatte børn og unges virkelighed, som skal være i centrum for HPA-projektets intervention på døgninstitutionsområdet.

Handlekompetencer differentieres teoretisk i fem dimensioner:

- *Kundskaber*: Den viden og indsigt som er nødvendige forudsætninger for, at individet kan mestre de handlekrav, som en aktuel kontekst forudsætter. Kundskabsdimensionen indbefatter derfor såvel generelle kundskaber som lokale og kontekstuelle kundskaber.
- *Færdigheder*: Færdigheder kan ses som instrumentaliserede kundskaber, dvs. bestemte praksisrelevante kundskaber, som bl.a. er et resultat af træning, og som gør dem funktionelle i praktisk handling som tekniske redskaber, hvis brug fremmer mestring af en given opgaves målopfyldelse.
- *Kontrol over relevante ydre betingelser*: For at individet skal kunne mestre bestemte opgaver og varetage sine personlige interesser i forskellige handlingskontekster, må det enkelte individ selv – eller sammen med andre – have en bestemt grad af kontrol over vigtige ydre betingelser.
- *Identiteter*: Individets forståelse og oplevelse af sig selv i forhold til andre – dets identitet – er en væsentlig del af dets handlekompetencer. Dette gælder selvfølgelig både børn og unge og de voksne, der arbejder

som professionelle pædagoger. Det enkelte barn identificerer sig med andre mennesker og de opgaver, som de er engageret i at løse, i sit dagligliv inden for forskellige praksisfællesskaber som fx bostedet eller en vennekreds. Disse aspekter kalder vi kollektive identiteter. Børn og unge identificerer sig samtidig som en egen person med individuelle og særegne træk i de sociale sammenhænge, som de deltager i. Her taler vi om deres individuelle identiteter. Det foregår hele tiden en vekselvirkning mellem disse to aspekter af identiteterne, og begge former for identiteter fungerer handlingsdirigerende og vejledende for individernes deltagelse i forskellige praksisser og praksisfællesskaber, samtidig med at de repræsenterer en motiverende kraft i denne deltagelse. De er derfor en integreret del af deres handlekompetencer.

- *Handleberedskab*: Med udgangspunkt i den position som et individ indehaver i det aktuelle praksisfællesskab, integrerer han eller hun de relevante kundskaber og færdigheder, identiteter etc. som specielle dele af sine handlekompetencer, nemlig i form af hvad kan kaldes bestemte handleberedskaber. En handleberedskab er udformet som en bestemt handlingstendens, en tendens i form af en integreret helhed af en emotionel, kognitiv og ideologisk beredskab til at udføre de handlinger, som løser og/eller legitimerer bestemte opgaver i den aktuelle situation og kontekst i tråd med bestemte mål, behov og motiver.

I forenklet form kan HPA-projektets grundidé beskrives som en strategi, der går ud på, at socialpædagogerne udvikler deres professionelle handlekompetencer og pædagogiske praksis på en sådan måde, at de gennem de daglige interventioner i arbejdet med de anbragte børn og unge bidrager til, at disse børn og unge kan udvikle deres handlekompetencer på områder, som er signifikante for deres muligheder for at undgå eller reducere bestemte negative effekter af social arv. De områder, som HPA-projektet har valgt at fokusere på, når det gælder at bidrage til børn og unges kompetenceudvikling, er udledt og afgrænset ud fra:

- En inddragelse af de mål og delmål i et anbringelsesforløb, som skal beskrives i de handleplaner, det socialpolitiske er besluttet skal udarbejdes for hvert enkelt barn eller ung.
- En sammenstilling af resultater fra empirisk og teoretisk forskning om anbragte børn og unges udsathed, risikoer og problemer samt effekter af tidligere forsøg på interventioner over for de aktuelle grupper af børn og unge.
- En afgrænsning af centrale områder i børn og unges dagligliv som soci-

alpædagoger i døgninstitutioner og på opholdssteder har praktiske mulighed for og legitimitet til at intervenere i forhold til i kraft af deres professionelle opgave som socialpædagoger.

HANDLEPLANER

Med anbringelsesreformens ikrafttræden den 1. januar 2006 præciseres kravene om, at der i forbindelse med iværksættelse af anbringelse uden for eget hjem skal udarbejdes en skriftlig handleplan som et redskab til bl.a. planlægning og særlige fokusområder i den socialpædagogiske indsats under og efter opholdet på en døgninstitution eller et opholdssted. Det præciseres, at: "Handleplanen skal ... opstille mål og delmål med hensyn til barnets eller den unges

- 1) udvikling og adfærd,
- 2) familieforhold,
- 3) skoleforhold,
- 4) sundhedsforhold,
- 5) fritid og venskaber og
- 6) andre relevante forhold." (Serviceloven §58a)

Handleplaner skal – udover beskrivelsen af mål og delmål under anbringelsesforløbet – også bidrage til at sikre børnene og familiens retssikkerhed via bl.a. det informerede samtykke, øge mulighederne for børnene og familiens inddragelse i beslutninger og mål forud for, under og efter anbringelsesforløbet, og bidrage til at sikre kontinuitet og sammenhæng i børnenes og de unges udvikling såvel i løbet af opholdet på døgninstitutionen og i fasen efter, hvad enten det drejer sig om udslusning til egen bolig, tilbageflytning til forældrene eller skifte til en anden døgninstitution, opholdssted eller familiepleje.

Handleplaner udarbejdes typisk af kommunalt ansatte sagsbehandlere før eller under den indledende fase af et anbringelsesforløb, og opmærksomhed er derfor rettet mod de umiddelbare problemkomplekser, der er anledningen til etablering af den særlige socialpædagogiske støtte til barnet eller den unge. Fokus er på de individuelle aktuelle iagttagelige problemer, eller – inden for handlekompetenceterminologien – på de aktuelle reelle handlekompetencer, barnet eller den unge besidder. Reelle handlekompetencer, der i generaliseret form forventes at udtrykke et underskud af proaktivt og konstruktivt handleberedskab på en række fel-

ter; fx skoleorienterede kundskaber og færdigheder, venskabsrelationer, social adfærd i nærmiljøet med videre.

De konkrete individuelle problembeskrivelser og handlemål, der nedfældes i handleplanen, udtrykker således det misforhold eller den ubalance, der har været mellem barnet/den unge og de sociale rammer og vilkår, der ligger forud for opholdet på døgninstitutionen eller opholdsstedet – den negative sociale arv udtrykt i individuelle psykosociale vanskeligheder, og handleplanens orienteringsnøgle udsiger typisk ikke noget om de potentielle handlekompetencer, barnet eller den unge kan udfolde i de nye sociale rammer, det med eller mod egen vilje placeres i.

I de fleste tilfælde suppleres den lovbefalede eksterne handleplan derfor med en intern pædagogisk handleplan udarbejdet af døgninstitutionen eller opholdsstedets socialpædagogiske personale, der på baggrund af vurderinger af barnet/den unges grad af tilpassethed og tilpashed i de nye omgivelser fokuserer på pædagogiske mål og delmål i løbet af anbringelsesforløbet. De institutionsinterne pædagogiske handleplaner formuleres og præciseres ideelt ud fra en syntese af:

1. De eksterne handleplaner med deres individuelle problembeskrivelser, mål og delmål.
2. Døgnstedets ressourcer og karakteristika – miljøets særlige socialpædagogiske præferencer, og
3. De ressourcer og potentialer, barnet eller den unge vurderes at være i besiddelse af.

HPA-projektets mål kan – i relation til denne tredeling af pædagogiske handleplaner og handleberedskaber – udmøntes i fire dimensioner:

- Bidrage til et konstruktivt samspil mellem de (kommunale) handleplaner og de (institutionelle) pædagogiske handleplaner. Dels med henblik på at smidiggøre procedurer omkring udarbejdelse af mål og delmål i indsatsen for de udsatte børn og unge, dels med henblik på i et lidt længere sigtet perspektiv at bidrage til kommunal praksis i arbejdet med udarbejdelse af de lovbefalede handleplaner, således at de i så vid udstrækning som muligt reflekterer prospektive mål, der ikke begrænses til handlemål og delmål ud fra en individuel problemforståelse, men også handlemål, der responderer ideelle handlekompetencer, der er gældende for børn og unge i al almindelighed. En praktisk indfaldsvinkel til denne del af HPA-projektet er analyser af 'gabene' mellem konkrete kommunale handleplaner og de institutionelle pædagogiske handleplaner i forhold til de anbragte børn og unge.

- Bidrage til socialpædagogernes ideelle handlekompetencer i denne triangulering mellem handleplanens individuelle problembeskrivelse, de institutionelle kollektive professionelle socialpædagogiske ressourcer, og de ideelle handlekompetencer, barnet eller den unge optimalt kan erhverve sig i løbet af institutionsopholdet – ideelle handlekompetencer beskrevet og præciseret i forhold til 'almindelige' børn og unge, frem for snævert i forhold til den anbragte unges særlige problemkarakteristik. Altså med fokus på aspekter af ideelle handlekompetencer, som typisk må forventes at være centrale vurderet ud fra forskningsbaseret viden om typiske problemområder, når det drejer sig om børn og unge anbragt uden for eget hjem.
- Bidrage til at sikre de anbragte børn og unges retssikkerhed og løbende inddragelse i udarbejdelse af handleplaner, således at de rettigheder og den medinddragelse, der er lovbestemt under udarbejdelse af de sociale handleplaner også er gældende under udarbejdelse af institutionsinterne pædagogiske handleplaner.
- Bidrage til at der under udarbejdelse af såvel eksterne som interne handleplaner fastholdes fokus på kontinuitet og sammenhæng i de socialt udsatte børn og unges dagligliv og individuelle udvikling og ikke mindst fokus på handleplaner, der medtænker forløbet efter opholdet på døgninstitutionen/opholdsstedet, uanset om der er tale om udslusning til egen bolig, tilbageflytning til forældrene eller skifte til en anden døgninstitution, opholdssted eller familiepleje.

VIGTIGE FOKUSOMRÅDER I FORBINDELSE TIL BØRN OG UNGE ANBRAGT UDEN FOR EGET HJEM

Når anbringelsesreformen i forbindelse med handleplaners foreskrevne mål og delmål sætter særlig fokus på områder som familien, skolen, sundhed og venskaber, er det ud fra erfaringer om, at det er områder, hvor 'skoen typisk trykker'. Der er derfor en forventelig høj grad af overensstemmelse mellem anbringelsesreformens fokusområder og forskningsbaseret viden inden for anbringelsesområdet og socialt udsatte børn og unge.

I internationale og nationale oversigter over forskningsbaseret viden om, 'hvad virker', og hvad er 'typiske problemer' i forbindelse med børn og unge anbragt uden for eget hjem, er der en lang række områder, hvor særlige socialpædagogiske og/eller psykologiske behandlingsorienterede indsatser især ser ud til at være af vital betydning, hvis de anbragte børn og

unge skal gives de bedste muligheder på vejen for at mindske chanceuligheden for at opnå et 'almindeligt' liv. En chanceulighed, som deres sociale baggrund giver anledning til 'statistisk' at forvente sammenlignet med jævnaldrende.

I HPA-projektets oversigt over foreliggende forskningsbaseret viden⁷ om de vigtigste aspekter af den 'gode indsats' på døgninstitutioner indkredses på grundlag af internationale og nationale forskningsresultater fire dimensioner, det anbefales, at den pædagogiske opmærksomhed rettes mod⁸:

- Sammenhæng mellem institutionsliv og samfundet ("Behandlingsprogrammer der arbejder med social træning og kognitive færdigheder har kun begrænset effekt, hvis ikke de sociale og læringsmæssige færdigheder forbindes til og gøres relevante i forhold til sociale arenaer uden for institutionen, fx. skolen, barnets familie, fritidsliv og ikke anbragte jævnaldrende").
- Tværfagligt samarbejde ("Samarbejde på tværs af indsatsområder (familie, skole, fritid, døgninstitution) og forvaltninger (fx social og skole) øger både udbytte af indsats og en vellykket tilpasning efter udskrivning").
- Familiearbejde ("Samarbejde med og involvering af familie i behandling og institutionslivet i øvrigt er afgørende for positive resultater af barnets anbringelse").
- Efterværn ("Det er afgørende for positiv tilpasning efter udskrivning, at der arbejdes med efterværn")(Se Nielsen. 2006/2008)

Forskningsoversigtens hovedkonklusion er: "Indsats over for anbragte børn og unge har stor sandsynlighed for at være effektiv, når:

- Der anvendes en kognitiv og adfærdsmæssig tilgang, helst i kombination med stor grad af forældre involvering og evt. familiebehandling.
- Der er en udbredt grad af samarbejde med skole og lokalmiljø samt socialforvaltning, at skolegangen prioriteres.
- Behandlingen er i overensstemmelse med krav om kompetencer i forhold til at begå sig og at samhandle med omgivelser uden for institution under og efter anbringelsen.
- Institutionen har behandlingsintegritet og en stærk ledelse.
- Der er forudsigelighed og en klar, men varm kombination af struktur og kultur.
- Der er gjort et grundigt forarbejde, og at der kontinuerligt opstilles mål og positive forventninger, som er afstemt efter den enkelte.

Det er dog vanskeligt, på baggrund af de anvendte studier, at fremdrage hvilken specifik indsats, der er mest effektiv, da studierne fokuserer på vidt forskelligt samtidig med, at effektundersøgelserne er udført under meget forskellige omstændigheder og desuden anvender differentierede designs. Studierne er således vanskeligt sammenlignelige.

Alligevel er der en gennemgående linie i studierne i forhold til, hvilke problemfelter, der er centrale i behandling af børn og unge på døgninstitutioner og dermed, hvor der kan udvikles handlekompetencer. Et gennemgående træk er faren for institutionalisering, og hvorledes der kan skabes overgange mellem institutionsliv/behandling og et hverdagsliv uden for institutionen, både under og efter anbringelsen.”⁹

Forskningsoversigterne over virkningsfulde indsatser i forhold til børn og unge anbragt uden for eget hjem giver med hovedkonklusionen og anbefalingerne forskningsmæssigt belæg for, at et interventionsprojekt som HPA, hvis fokus er at bidrage til udvikling af socialpædagogers praktiske handlekompetencer i dagligdagen (og ikke implementering af særlige terapeutiske programmer, bestemte former for familiebehandling eller strukturorienteret organisationsudvikling af institutionen) i udviklingen af interventionsstrategier, har særligt fokus på følgende områder:

- Familierelationen (“forældreinvolvering”)
- Institutionens ’stemning’ og rutiner (“en klar, men varm kombination af struktur og kultur”)
- Skolen (“udbredt grad af samarbejde med skole”)
- Relationer og aktiviteter uden for institutionen (“kompetencer i forhold til at begå sig og at samhandle med omgivelser”)
- Kontinuitet i anbringelsesforløbet (“overgange mellem institutionsliv/behandling og et hverdagsliv uden for institutionen, både under og efter anbringelsen”)

Hertil kommer samarbejdet med bl.a. socialforvaltningen omkring handleplaner, som ikke kun er problembeskrivende, men i høj grad er orienteret mod, at der “kontinuerligt opstilles mål og positive forventninger, som er afstemt efter den enkelte”.

HPA-projektets bidrag til denne opstilling af mål og positive forventninger er identificering og konkretisering af, hvilke ideelle handlekompetencer for børn anbragt uden for eget hjem, der især – på forskningsbaseret grundlag – vurderes som væsentlige på tværs af de enkelte børn/unges særlige problemer og ressourcer og døgninstitutionernes og opholdsstedernes særlige socialpædagogiske karakteristika.

ANBRAGTE BØRN OG UNGE OG STYRKELSEN AF IDEELLE HANDLEKOMPETENCER

Med udgangspunkt i hvad forskningen siger om socialt udsatte børn og unges sårbarhed og risiko for social eksklusion og vedholdende udvikling af problemer, fremstår børnenes og de unges sociale kompetencer med særligt henblik på deres handlekompetencer uden for institutionen, og deres læringskompetencer med særligt henblik på skolen som de vigtigste satsningsområder.

I ovennævnte forskningsoversigt peger den foreliggende forskningsbaserede viden inden for det sociale kompetencefelt bl.a. på, at *"Mange undersøgelser peger på betydningen af at lære sociale kompetencer, men samtidig viser flere af studierne, at indsats og behandling på døgninstitution i forhold til sociale kompetencer ikke er tilstrækkeligt til, at den kan overføres og anvendes i sammenhænge uden for og/eller efter anbringelsen, altså at institutionerne ikke faciliterer det, der betegnes læringstransfer. ... (og) at en generalisering af kognitive færdigheder til andre områder af barnets liv fx venner, skole og familie er afgørende for en længerevarende virkning af kognitive og adfærdsmæssige interventioner."*¹⁰, mens det i forbindelse med læringskompetencer fremhæves at: *"Mange studier i de anvendte review peger på positive effekter af at have fokus på læring og/eller skolegang i behandling af anbragte børn og unge."*¹¹ Dog, tilføjes det i notatet, at: *"Der konstateres i forskningen mange problemer i prioriteringen og etableringen af barnets skoletilknytning under anbringelsen (...). Positive forventninger, motivation og støtte påvises som væsentlige elementer i opbygning af en bedre og mere betydningsfuld skoletilknytning."*¹²

I HPA-projektets fokus på de anbragte børn og unges kompetenceudvikling prioriteres på dette forskningsbaserede grundlag de sociale handlekompetencer og læringshandlekompetencer, mens andre kompetencedimensioner, der naturligvis også er vigtige i et helhedsperspektiv, ikke er i front i projektet.

De konkrete områder på individniveau, hvor børnene og de unge ideelt bør styrke disse handlekompetencer kan med reference til den generelle teoretiske opdeling i handlekompetencebegrebets fem dimensioner – sammenfattes i følgende matrix:

Anbragte børn og unges handlekompetenceudvikling (individniveau)

Ideelle sociale handlekompetencer	Ideelle læringshandlekompetencer
<i>Handlekompetencer:</i>	<i>Handlekompetencer:</i>
■ Kundskaber	■ Kundskaber
■ Færdigheder	■ Færdigheder
■ Kontrol over relevante ydre betingelser	■ Kontrol over relevante ydre betingelser
■ Identiteter	■ Identiteter
■ Handleberedskab	■ Handleberedskab

Reelle sociale handlekompetencer	Reelle læringshandlekompetencer
<i>Handlekompetencer:</i>	<i>Handlekompetencer:</i>
■ Kundskaber	■ Kundskaber
■ Færdigheder	■ Færdigheder
■ Kontrol over relevante ydre betingelser	■ Kontrol over relevante ydre betingelser
■ Identiteter	■ Identiteter
■ Handleberedskab	■ Handleberedskab

Med afsæt i denne matrix er gennemført en afdækning af forskningsbase- ret – primært psykologisk orienteret – viden om på hvilke konkrete områder, socialt udsatte børn og unge især kan profitere af at øge deres handlekompetenceberedskab for at imødegå fortsat social udsathed og chanceulighed sammenlignet med deres jævnaldrende.¹³

Denne viden danner grundlaget for vurdering af de deltagende børn og unges individuelle 'kompetenceprofiler' inden for HPA-projektets fokus- felter. Profiler, der i praksis som led i undersøgelsen af virkning af fokuse- rede interventioner i HPA-projektet beskrives via strukturerede spørge- skemaer, hvori vurderingen af børnenes/de unges ressourcer og vanskeligheder inden for de enkelte delkompetencefelter foretages af socialpædagogerne.

Denne profilundersøgelse danner udgangspunkt for at beskrive de enkelte børn og unges reelle handlekompetencer inden for interventio- nens fokus, og danner samtidig afsættet for kompetenceanalyser (de såkaldte 'gab-analyser') af variationsbredden mellem bedømmelsen af børnene/de unges aktuelle reelle handlekompetencer og de ideelle hand- lekompetencer, der ønskes styrket via den socialpædagogiske indsats.

Som interventionsstudie hviler denne del af interventionen således ikke i sig selv på børnene/de unges reale handlekompetencer og ressourcer, men

på de voksnes vurdering heraf, dvs. de kompetencer og muligheder, de anbragte børn og unge vurderes at være i besiddelse af. Således er det egentlige centrum i HPA-projektets intervention ikke afdækning af de anbragte børn/unges reelle kompetencespektrum, men det, der af de ansatte socialpædagoger vurderes som væsentligt at forfølge og arbejde ud fra styrkelsen af i deres professionelle tilrettelæggelse og effektivering af 'den gode indsats'. Det egentlige fokus er på socialpædagogernes handlekompetence.

SOCIALPÆDAGOGERS IDEELLE HANDLEKOMPETENCER

For at bidrage til socialpædagogernes kompetenceudvikling på de områder, der i HPA-projektet er identificeret som de strategisk vigtige, udarbejder projektet et program for udvikling af de deltagende socialpædagogers professionelle handlekompetencer og pædagogiske praksis, en såkaldt *Kvalifikationsmappe*. Denne kvalifikationsmappe implementeres som lokalt forankrede og tilrettede udviklingsnøgler (værktøjer) på de berørte institutioner i samarbejde med institutionernes ledelse og personale. Ved at udvikle de socialpædagogiske handlekompetencer inden for rammerne af den udviklingsproces, som igangsætningen af denne kvalifikationsmappe indebærer, antager vi, at pædagogerne i deres lokale pædagogiske praksisser bliver bedre i stand til at bidrage til en kompetenceudvikling på de udpegede strategiske områder.

På denne måde bidrager projektet altså til to typer af kompetenceudviklingsprocesser, nemlig *pædagogernes ideelle professionelle handlekompetencer* og *de socialt udsatte børn og unges ideelle handlekompetencer*. Set på denne måde, kan projektets siges at repræsentere to typer af interventioner, en *direkte intervention* over for pædagogernes kompetenceudvikling og en *indirekte intervention* – som altså går via pædagogernes daglige interventioner – over for de involverede børn og unges kompetenceudvikling.

I den lokalt tilrettede og forankrede socialpædagogiske indsats i tilknytning til HPA-projektets medvirken er det fælles overordnede udgangspunkt på tværs af de deltagende døgninstitutioner og opholdsteder de fokusområder, der via forskningsresultater inden for HPA-projektets interventionsfelt tidligere er nævnt som særligt centrale, dvs. familierelationen, institutionens 'stemning' og rutiner, skolen, relationer og aktiviteter uden for institutionen, og kontinuitet og sammenhæng i anbringelsesforløbet.

Disse fem fokusområder kan – i forbindelse med det lokale arbejde med at udvikle praktiske interventionsstrategier og pædagogiske opmærksomhedsfelter i det daglige arbejde med de anbragte børn og unge på døgninstitutionen eller opholdsstedet – analytisk operationaliseres i en matrix med otte handlekompetenceudviklingsfelter, hvor fokusområderne lokaliseres inden for henholdsvis en institutionsekstern og en institutionsintern kontekst.

Familierelationen og institutionens 'stemning' kan beskrives som to sider af 'hjemmets betydning'; nemlig henholdsvis det institutionseksterne familiære hjem og det interne institutionelle hjem, som døgninstitutionen/opholdsstedet udgør i en kortere eller længere periode af de anbragte børn og unges liv. Tilsvarende rummer spørgsmålet om relationer, venskaber og aktiviteter mellem børn og unge to dimensioner; henholdsvis betydningen af eksterne relationer, venskaber og (fritids)aktiviteter uden for institutionen, og relationer og jævnaldrendeaktiviteter inden for bostedets matrikel. Skolen har ligeledes en ekstern dimension, nemlig selve skolen og undervisningen her, der er adskilt fra bostedet som 'hjem' (også hvis der er tale om intern skole på døgninstitutionen eller opholdsstedet), og en institutionsintern dimension; nemlig hvilken hjælp, støtte og opmærksomhed omkring børnene og de unges skolegang, der er indlejret i institutionens dagligdag på grundlag af opmærksomhed på den skolemæssige lærings betydning for børnene/de unges muligheder for at bryde den negative sociale arv. Endelig rummer fokusområdet kontinuitet og sammenhæng i anbringelsesforløbet også en institutions-ekstern og intern dimension. Den eksterne angår samarbejdet med sagsbehandlere og andre om handleplaner som led i visitationen til døgninstitutionen/ opholdssteder og ikke mindst udslusningen herfra og sikring af hensigtsmæssig individuelt efterværn eller andre initiativer, der kan sikre sammenhæng i børnene og de unges livsbaner. Den interne drejer sig om, hvorledes der bedst muligt sikres kontinuitet og sammenhæng i bostedets dagligliv, således at eksempelvis personaleudskiftning, skiftende medarbejdere på bostedet, og hyppige ind- og udflytninger – og for nogle bosteders vedkommende akutanbringelser og kortvarige ophold – ikke griber uhensigtsmæssigt ind i dagligdagens kontinuitet, og hvorledes de interne pædagogiske handleplaner for de enkelte børn og unge har integreret de institutionseksterne forhold (*"et hverdagsliv uden for institutionen, både under og efter anbringelsen"*) på en pædagogisk forpligtende måde.

Til hvert af de otte felter i denne matrix knytter sig forskellige problemstillinger omkring styrkelsen af socialpædagogernes handlekompetencer

differentieret i de samme fem dimensioner som i beskrivelsen af børnes og de unges handlekompetencer. Matrixen er således en operationel måde at disponere det konkrete lokale arbejde med at lokalisere de optimale ideelle institutionelle handlekompetencer inden for de forskellige felter, og – ikke mindst – en orienteringsnøgle til at vurdere og diskutere, hvilke handlekompetencekomponenter, der står stærkt eller svagt i beskrivelsen af socialpædagogernes aktuelle reelle handlekompetencer inden for de enkelte felter.

I modellens form tager det lokale udviklingsarbejde med vurdering af socialpædagogernes reelle og ideelle handlekompetencer således afsæt i følgende matrix:

Socialpædagogernes handlekompetenceudvikling (institutionsniveau)

INSTITUTIONSINTERNE HANDLEKOMPETENCEDIMENSIONER

Kontinuitet og sammenhæng i institutionen/ opholdsstedet miljø trods ind- og udflytninger og personaleflow	Døgninstitutionen/ opholdsstedet som 'hjem'	Bostedets (motivations) støttende virksomhed i forbindelse med skolegang (lektier o.l.)	Venskaber, relationer og jævnaldrendeaktiviteter på bostedet
<i>Handlekompetencer:</i>	<i>Handlekompetencer:</i>	<i>Handlekompetencer:</i>	<i>Handlekompetencer:</i>
■ Kundskaber	■ Kundskaber	■ Kundskaber	■ Kundskaber
■ Færdigheder	■ Færdigheder	■ Færdigheder	■ Færdigheder
■ Kontrol over relevante ydre betingelser	■ Kontrol over relevante ydre betingelser	■ Kontrol over relevante ydre betingelser	■ Kontrol over relevante ydre betingelser
■ Identiteter	■ Identiteter	■ Identiteter	■ Identiteter
■ Handleberedskab	■ Handleberedskab	■ Handleberedskab	■ Handleberedskab

INSTITUTIONSEKSTERNE HANDLEKOMPETENCEDIMENSIONER

Kontinuitet og sammenhæng omkring ind- og udslusning af de anbragte børn og unge (efterværn, handleplaner, m.v.)	Det familiære 'hjem' (familierelationer)	Samarbejde med skolen om de enkelte børns og unges skolegang	Venskaber, relationer og jævnaldrendeaktiviteter i lokalmiljøet
<i>Handlekompetencer:</i>	<i>Handlekompetencer:</i>	<i>Handlekompetencer:</i>	<i>Handlekompetencer:</i>
■ Kundskaber	■ Kundskaber	■ Kundskaber	■ Kundskaber
■ Færdigheder	■ Færdigheder	■ Færdigheder	■ Færdigheder
■ Kontrol over relevante ydre betingelser	■ Kontrol over relevante ydre betingelser	■ Kontrol over relevante ydre betingelser	■ Kontrol over relevante ydre betingelser
■ Identiteter	■ Identiteter	■ Identiteter	■ Identiteter
■ Handleberedskab	■ Handleberedskab	■ Handleberedskab	■ Handleberedskab

En sådan tilgang til udviklingen af socialpædagogernes ideelle handlekompetencer inden for de områder af de anbragte børn og unges dagligliv, som er interventionens fokus, åbner op for en række konkrete refleksioner, diskussioner og handlingsorienteringer internt i personalegruppen på de enkelte døgninstitutioner og opholdssteder og i HPA-projektets konkrete bidrag til udviklingen af de socialpædagogiske indsatser.

For at illustrere mulige praksistester, som kan sættes i medspil og modspil til de deltagende institutioners konkrete selvvurderinger, rutiner og handleorienteringer, kan eksempelvis peges på:

- De institutionseksterne dimensioner kan generelt karakteriseres som de vanskeligste at arbejde med i et handlekompetenceperspektiv, idet der ofte i udgangspunktet må forventes en lav grad af kontrol med relevante ydre betingelser, konflikter omkring identiteter, hvor socialpædagogerne i eksempelvis skolesamarbejdet møder en stærk kollektiv (skole)identitet blandt lærerne, mens socialpædagogers handlekompetencekundskaber og færdigheder omkring børnene og de unges selvinitierede positive relationsdannelser uden for institutionerne ligeledes på teseplan kan forventes ikke at være så solide i et professionsperspektiv som de forhold, der angår samspil og relationer inden for bostedets matrikel. Altså en praksistese om et forventeligt 'gab' mellem socialpædagoger reelle og ideelle handlekompetencer inden for de eksterne felter, der muligvis kan bidrage til en forståelse af tendenser til professionelt at sætte megen fokus på de institutionsinterne aspekter af den samlede socialpædagogiske indsats.

- Overvejelser omkring de institutionseksterne felters konstitution kan bidrage til forståelse af, at de ideelle socialpædagogiske handlekompetencer på ingen måde kan reduceres til fokus på opbygning af gode og bæredygtige personlige relationer mellem pædagogerne og børnene og de unge – det direkte interpersonelle samspil. Eksempelvis via koblingen mellem familierelationer og institutions 'stemning' under fællesvinklen 'hjemmets betydning', idet det skaber opmærksomhed på, hvor institutionen som 'hjem' adskiller sig fra det kulturhistoriske ideal om det familiære hjem.¹⁴ Her kan opereres med det institutionelle 'hjem' som et sted, hvor der må opbygges stærke 'hjemlighedsstrategier' – altså rutiner og stemninger, der betyder, at børnene og de unge 'føler sig hjemme' og får rum til at 'hjemme den', uden at denne 'hjemlighedsfølelse' er direkte knyttet til det relationelle samspil mellem pædagogerne og børnene/de unge. En sådan tematisering af institutionens 'hjemlighedsstrategier' kan flytte fokus fra struktur og regler til 'hjemlighedsfølelse' og potentielt åbne for overvejelser over, om institutionen eksempelvis er præget af

for mange rigide institutionaliserede regler og rutiner, eller for stor fokus på det personlige relationelle aspekt, hvad institutionen som (midlertidigt) hjemsted angår.

- Det er også muligt at foretage koblingsanalyser mellem felterne; fx sammenhænge mellem interne og eksterne venskaber og om mulige negative samspil mellem 'interne venskabsgrupperinger' (som stærke subkulturer) og vigtigheden af prosociale venskaber med ikke anbragte børn og unge i lokalmiljøet.

- Endelig kan eksemplificeres med differentieringen af skoledimensionen i to ideelle handlekompetenceproblematikker. Ikke kun omkring identiteter og kontrol med relevante ydre betingelser, men også med refleksioner over, hvorvidt netop denne skelnen mellem en intern og en ekstern dimension kan bidrage med indsigt i, at den 'institutionsinterne' handlekompetencedimension på dette felt muligvis på nogle bosteder er nedprioriteret, fordi børnene og de unges skolastiske læring 'overlades' til skolekulturen på trods af, at de forskningsbaserede dokumentationer af de anbragte børn og unges typiske problemer med skolen burde vække mere opmærksomhed på den socialpædagogiske dimension i motivation for og kundskab om ideelle læringskompetencer blandt de anbragte børn og unge som et anliggende for de 'skoleeksterne' dele af deres dagligliv.

Eksemplerne er illustrationer på mulige operationaliserbare handlekompetenceproblematikker, der kan arbejdes videre med, og som i et sådant arbejde også 'inviterer' til at supplere med teoretisk udfoldede 'temaanalyser' som inspiration for det lokale arbejde med at styrke de ideelle handlekompetencer blandt de deltagende socialpædagoger. I arbejds papiret her er oven for eksemplificeret med den nævnte 'hjemlighedsstrategianalyse', 'skolebosted samarbejde' og overvejelser over 'venskabers karakteristika'.

Som optakt til dette 'studiekredsarbejde' på de deltagende døgninstitutioner og opholdssteder udarbejdes særskilte inspirationsnotater. På de følgende sider er HPA-projektgruppen første udkast til sådanne temanotater:

FOKUSOMRÅDER FOR UDVIKLING AF SOCIALPÆDAGOGERS HANDLEKOMPETENCER

I. Om hjemlighed (et afsæt for 'hjemlighedsanalyser')

På mange måder er beskrivelsen af de grundlæggende pædagogiske opgaver på døgninstitutioner og opholdssteder de samme, som man kan iagt-

tage i enhver 'ganske almindelig familie'. At lære børnene og de unge daglige rutiner – velvidende at det kan tage lang tid og fordre mange gentagelser. At snakke om normer, værdier og adfærd – ikke ud fra devisen 'må/må ikke', men i forhold til samspillet med andre mennesker og hvilke reaktioner, forskellige måder at udtrykke sig på mundtligt, fysisk og adfærdsmæssigt kan resultere i. At udvide de unges handlerum og sociale handlekompetence ved at give mulighed for flere og flere aktiviteter uden for bostedet. Og endelig ønsket om at styrke børnenes og de unges selvstændighed, deres sociale identitet og handleberedskab.

En sådan dagliglivspædagogik forudsætter på den ene side, at situationen tillader det – dvs. at der er etableret en dagligdag på institutionen, der fungerer, og på den anden side, at de voksne træder i karakter som personer med holdninger og meninger, som de ønsker også skal være børnenes og de unges – altså pædagogisk virksomhed i ordets oprindelige betydning: at indføre de unge i samfundskulturen og de regler og rutiner, der hersker her, og i samme proces opøve den individuelle ansvarlighed og evne til at begå sig sammen med andre.

På døgninstitutioner og opholdssteder for børn og unge, som ofte har vanskeligheder ved denne form for indlevelse i og efterlevelse af samfundets konventioner og sagte eller usagte regler, er der tale om en lang proces, der handler om meget mere end at kunne forstå kognitivt, hvordan man forventes at handle i sociale sammenhænge. Der er i høj grad tale om rutinerede handlemåder, der så at sige sidder i rygraden, eller med et fagudtryk: Normer der er internaliserede og gjort til 'ens egne', uden man egentlig helt ved hvordan, det er sket.

Her spiller de personlige relationer en meget betydelig rolle i internalisering af ændrede normer og adfærdsmåder over tid, men ofte overses det aspekt, at mange af reglerne billedligt talt er indlejret i de fysiske omgivelser, man færdes i. Måden man åbner og lukker dørene, de usagte regler for færdsel indendørs, skik og brug ved middagsbordet og så videre. Her kommer betydningen af institutionernes fysiske rammer og stedets stemning eller 'aura' ind, og derfor er spørgsmålet om 'hjemlighed' centralt i diskussioner om de 'gode' institutioner. Men hjemlighed angår mere end 'et hjem' i traditionel betydning, og derfor er den klassiske diskussion om, hvorvidt en døgninstitution skal indrettes som de unges midlertidige 'nye hjem' – og dermed i potentiel konkurrence med deres oprindelige hjem – eller ej, ikke det egentlige centrum i overvejelserne.

Ida W. Winther¹⁵ beskriver og analyserer i sin ph.d. afhandling, hvordan det giver god mening at skelne mellem 'et hjem', 'at hjemme den' og 'at

føle sig hjemme'. De fleste mennesker har ganske omfattende dagligdags-erfaringer med, hvad det vil sige at føle sig hjemme. Fx på en rejse, hvor nogle af de steder, man tilfældigvis bor, er værelser, hvor man umiddelbart føler sig godt tilpas – føler sig hjemme, mens andre kan være det modsatte, uden at man præcist kan sige, hvad forskellen på det ene og det andet sted er. Og 'at hjemme den' er, når man indretter sig og 'råhygger' med cola, chips og dvd-film. Disse 'hjemlighedsstrategier' er af helt central betydning for et individs oplevelse af tilpashed og dermed fysisk base for forandring i et socialpædagogisk perspektiv.

Den centrale pointe er her, at det ikke i sig selv er spørgsmålet om 'et hjem', men om 'at føle sig hjemme', og desto mere institutionaliseret et sted er, desto vigtigere bliver de unges værelse som det personlige fysiske sted for 'at hjemme den'. Derfor spiller eget værelse med mange individuelle 'frihedsgrader' og oplevelse af 'privatrettigheder' en stor mental betydning i en anden mening end, om hvor 'hjemligt' de anbragte børn og unge færdes sammen med hinanden og socialpædagogerne i de fælles områder.

Oplevelsen af at bevæge sig hjemmevant rundt kan paralleliseres til forskellen mellem at være anbragt et fremmed sted – på en institution, og at være hjemme i familien i lokalmiljøet. Samværet med socialpædagogerne på institutionen er et 'vilkår', mens mødet med socialpædagoger i lokalmiljøet – eksempelvis i forebyggende fritidsaktiviteter – i sin essens rummer et 'tilbud' om at være sammen.¹⁶

Denne skelnen mellem oplevelse af vilkår og tilbud er en af de afgørende forudsætninger for, hvad der kan lade sig gøre hvor. Sat på kort formel kan siges, at desto mere den socialpædagogiske tilgang til børnene og de unge på institutionen bygger på 'vilkårsoplevelsen' via institutionsreglementer, os-og-jer markeringer og socialpædagogisk 'regelbevidsthed'; desto vanskeligere bliver det at opbygge de personlige relationer mellem de unge og de voksne, og desto sværere er det for de anbragte børn og unge at 'føle sig hjemme' og 'at hjemme den'. Det hæmmer børnenes og de unges oplevelser af de voksne som et attraktivt og tilvalgt 'tilbud' om kontakt, samspil og samvær, der danner grundlaget for en dynamisk personlig relation.

II. Om skolen (et afsæt for 'skole-bosted samarbejdsanalyser')

Børn og unge tilbringer (eller formodes at tilbringe) en betragtelig del af deres liv i skolen. Derfor kan det næppe undre, at udenlandske undersøgelser¹⁷ peger på, at både socialrådgivere og plejere/pædagoger omtaler

skolen i deres vurderinger af grunde til, at et ophold er gået godt. Man kan således have gensidige forventninger om 'stedets' hjælp til børns skolegang hhv. skolens hjælp til børns ophold.

Socialpædagogerne skal og kan ikke fungere som skolelærere, men de forventes – helt på linie med forældre i familier hvor børnene bor hjemme – at hjælpe og støtte de anbragte børn og unge i forhold til skolegangen. Det handler ofte om at følge med i børnenes undervisning, hjælpe i forbindelse med hjemmearbejdet og motivere børnene om betydningen af gode skoleresultater. Desuden handler det om at støtte udviklingen af ansvarlig og social adfærd i forhold til klassekammerater og lærere.

Hvis der er tale om mindre børn, vil socialpædagogen ofte skulle afhente børnene ved skoletidens afslutning. Den slags lejligheder kan anvendes til at høre lærerne om, hvordan dagen er gået for barnet – både i forhold til undervisningen og i forhold til de øvrige børn. Et hyppigt nævnt problem er skabelsen af ligestilling mellem lærer og socialpædagog. Principielt indeholder den individuelle handleplan de krav og forventninger, socialforvaltningen har til barnets udbytte af skolegangen, og denne handleplan kan danne udgangspunkt for tilrettelæggelse af samarbejdet mellem skole og opholdssted/døgninstitution. Derved kan der støttes op om barnets faglige og sociale kompetenceudvikling i forhold til de krav, ethvert barn i det moderne samfund skal honorere. Undertiden synes dette samarbejde at virke tilfældigt, og er dette tilfældet, kan skolens og institutionens målsætninger ikke realiseres. Både i henseende til organisering og tilrettelæggelse bør der tages udgangspunkt i barnets individuelle behov for støtte eller behov for særlig støtte i kompetenceudviklingen. Faren består således i en dobbelt udsathed: Barnet har vanskeligheder med det faglige og således også med at afslutte folkeskolen og senere komme i gang med uddannelse, og det har også vanskeligheder med at begå sig socialt. Målet må være, at lærere og socialpædagoger samarbejder om at udvikle børnenes sociale og faglige kompetencer, således at børnene opnår de samme muligheder som andre jævnaldrende. Det kan muligvis bedst opnås, såfremt begge parter indgår i et ligestillet samspil: Socialpædagogerne må tilkæmpe sig medindflydelse på skolens/klassens socialpædagogiske indhold, og lærerne må ligeledes tilkæmpe sig indflydelse på børnenes skolearbejde hjemme.

Vanskeligheden er uden tvivl, at socialpædagogerne på deres side skal ind i det eller de rum, som lærerne og deres kundskaber traditionelt har defineret, mens lærerne på deres side skal ind i det hjem, som socialpædagogerne ligeledes har haft patent på at definere. Dvs. at pædagogerne kan

opleve en indskrænkning i deres muligheder, mens omvendt lærerne kan opleve deres muligheder udvidet. I danske parallelundersøgelser nævnes oftest problemer af organisatorisk art – møder overlades til de involverede lærere og pædagoger, der efterlyser medspil fra såvel skolens som institutionens ledelse. I hvert fald synes det at påvirke kvaliteten af samarbejdet, at energien bruges på andet end det, der forekommer centralt: pædagogiske metodeovervejelser om indhold og tilrettelæggelse af de udsatte børns skolegang.

Svaret på disse genvordigheder skal formentlig søges i det tværfaglige samarbejde. Derved kan der finde en form for brobygning sted mellem pædagog- og lærerkulturen – uden at man derved sætter det unikke i de to professioners fagfelt over styr. Det kan medvirke til at udvikle en optimering af både det fælles og det særegne.

Der vil utvivlsomt være uenigheder mellem de to faggrupper om, hvordan børnene kan typificeres: er de urolige, stressede, angste – og hvad betyder det for deres faglige tilegnelse? Ofte kan den slags typificeringer målrettes i forhold til en saglig drøftelse af, om netop dette barn ikke magter så mange undervisningstimer lige for tiden, eller om dette barn netop nu er i stand til at tage fra, eller om dette barn har brug for andre og nye undervisningsmetoder. Desuden kan sådanne drøftelser indeholde vurderinger af, om barnet lige nu har mest brug for at udvikle social eller faglig kompetence.

Børns roller italesættes forskelligt af de to faggrupper: I skolen 'skal' barnet det og det, dvs. at lærerens relation er orienteret mod "det fælles tredje" (fagets indhold); i hjemmet 'kan' barnet det og det, dvs. at socialpædagogens relation er orienteret mod barnet. 'Skallet' sikrer principielt, at børn opnår lige muligheder for uddannelse, at de indgår i forpligtende fællesskaber og lærer at tage hensyn til hinanden. Men det kan også indebære nederlag i forhold til skolens krav og manglende muligheder for at leve op til såvel faglige som sociale krav. 'Kannet' sætter fokus på det, barnet allerede kan og er kompetent til, og dette svarer i mange henseender til nutidens forestillinger om at skabe sig selv, kunne forhandle, sikre sig indflydelse over eget liv m.v. Valgfrihedens bagside er nem at finde: Friheden kan være for uoverskuelig, og børn kan blive fravalgt af andre børn eller voksne, således at de hverken fagligt eller socialt opnår de tilsigtede resultater.

Krydspresene fra folkeskolens øgede faglige krav, ønskerne om rummelighed, forskellige forventninger fra lærere, pædagoger og socialrådgivere samt forældre eller pårørende kan munde ud i ønsker om at ensliggø-

re pædagogikken. Det kan ikke anbefales at tænke i en ens pædagogik. Derimod kan og skal man tænke i at realisere en fælles målsætning, hvor lærere hhv. pædagoger har hver deres at bidrage med. Hvis målet er, at børn skal udvikle sig alsidigt, blive selvstændige og socialt kompetente mennesker, må tilrettelæggelsen af samarbejdet mellem skole og institution fremme almene personlige kompetencer, kreativitet, viden og færdigheder. Dette forudsætter et ligeværdigt, tværfagligt samarbejde, hvor læreres og socialpædagogers specifikke faglige og individuelle kompetencer komplementerer hinanden.

III. *Om venskaber (et afsæt for 'venskabsanalyser')*

Samfundsmæssige forandringer har skabt ændrede socialiseringsbetingelser. Familien udgør en del af grundlaget for barnets socialisering, men står ikke alene, idet skole, fritidsinstitutioner, kammerater osv. er vigtige sociale arenaer for barnets udvikling. At have mulighed for at indgå i forskellige sociale fællesskaber er afgørende i forhold til at udvikle forskellige kompetencer.

I modsætning til klassiske teorier om børns socialisering, der betegner familien som primær socialiseringsarena og barnets øvrige sociale kontakter og fællesskaber som sekundære socialiseringsarenaer, lægger fx Ivar Frønes¹⁸ vægt på betydningen af de jævnaldrende i sin teori om socialisering til moderne samfund. Frønes beskriver de jævnaldrende som den afgørende socialiseringsagent i forhold til de krav, der stilles i et moderne samfund. Det er netop i samspillet med jævnaldrende, at børnene lærer at håndtere social og kulturel kompleksitet.

Når de jævnaldrendes betydning i socialiseringsprocessen anses for vigtig for udvikling af social handlekompetence, skal forklaringen ikke blot findes i, at børn, som konsekvens af familiens ændrede funktion i dag, tilbringer meget tid sammen med jævnaldrende, fx i skolen eller i fritiden. Forklaringerne skal derimod findes i nogle strukturelle egenskaber i børns indbyrdes relationer, som er væsentligt anderledes end mellem børn og forældre/andre voksne. De sociale relationer i familien er at betragte som 'sociale kontrakter', der i princippet er ubrydelige. Relationerne er givne, forældre er noget, man har som barn, relationerne mellem barn og forældre skal ikke opnås. Det skal venskab og 'social kontakt' med andre børn derimod, og det betyder, at der skal udvikles kompetencer til at skabe den sociale kontakt. En udvikling, der, som nævnt, kun kan foregå i samvær med jævnaldrende. Det betyder også, at jævnaldrende bliver mere centrale i børns dannelse af identitet.

Relationerne mellem forældre og børn kan beskrives som vertikale relationer, der er præget af repetition, stabilitet og som primært giver børnene en følelse af tryghed og sikkerhed og skal sætte dem i stand til at opnå viden og tilegne sig færdigheder. Mens relationerne mellem børn indbyrdes er horisontale, de er præget af kompleksitet, foranderlighed, disse relationer sætter barnet i stand til at tilegne sig færdigheder, der kun læres blandt ligeværdige, fx færdigheder, der vedrører samarbejde og konkurrence; at løse konflikter, betydningen af at dele, fordelen ved at indordne sig, håndtering af fx fjendtlighed (Frønes, Schaffer¹⁹). Børn socialiserer således hinanden på måder, der er meget forskellige fra socialisering i voksen-barn relationen. Frønes eksemplificerer disse strukturelle forskelle på følgende vis:

BØRN-BØRN-RELATIONER	FORÆLDRE-BØRN-RELATIONER
Kommunikativt komplekse	Kommunikativt enkle
Tvetydige, flertydige	Entydige
Relationer skal opnås	Relationer er givne
Ligeværd, samme position	Ulige værd, forskellig position
Samme situation	Forskellig situation
Samme udviklingsniveau	Forskelligt udviklingsniveau
Oplevelse af ulighed	Oplevelse af forskellighed
Arena for sammenligning og jævnbyrdig diskussion	Arena for tilpasning og instruktion
Kulturel produktion	Kulturel reproduktion

Det, der er karakteristisk for de jævnaldrende i udvikling af sociale kompetencer, er, at jævnaldergruppen er det bedste forum for den type læring, som Frønes betegner 'læring ved perspektivkonflikt' og 'perspektivudveksling'. Perspektivkonflikter mellem børn finder sted, når der er jævnbyrdighed. Dvs. når den ene part ikke blot skal tilpasse sig efter den voksnes forventninger og regler, men at der i stedet er tale om, at begge parter – børnene – principielt har lige ret, og børnene derfor skal forhandle sig frem til at løse en social konflikt. På denne måde bliver det ligeværdigheden, der skaber læringspotentialet.

Social decentrering betyder at kunne gribe den andens perspektiv, forestille sig at være den anden, hvilket kræver indlevelse. Denne perspektivudveksling fremmes af, at den forekommer mellem personer, der på grundlæggende områder ligner én selv, dvs. er på samme udviklingsniveau, er i nogenlunde samme position osv. Eksempelvis har børn ikke den

erfaring, der skal til for at sætte sig i en voksens sted. Det er blandt de jævnaldrende, at den kommunikative kompetence udvikles, fordi det er her, der skal forhandles, og det er også her, at evnen til fortolkning bedst sker. At kunne handle kompetent forudsætter kompetence for refleksion og fortolkning. Sociale kompetencer, sociale kontakter, venskaber og nærhed er dermed noget, der skal opnås og læres i socialt ligeværdige sammenhænge. Samværet med andre børn fremmer tilegnelsen af en række sociale færdigheder og udviklingen af barnets sociale identitet. Schaffer fremhæver, at samarbejdet med jævnaldrende om fx en opgaveløsning ligeledes fremmer børnenes intellektuelle udvikling.

Børn sammenligner sig med andre børn for at finde ud af noget om sig selv, og børns samvær har dermed en spejlingsfunktion. Frønes lægger desuden vægt på, at jævnaldergruppen er central for emotionel kommunikation, fordi refleksion over alvorlige emner kræver jævnbyrdighed og samtidig en vis lighed.

For anbragte børn må nødvendigvis gælde, at deltagelse i forskellige sociale fællesskaber med de muligheder for social integration og udvikling af kompetencer dette skaber, er lige så betydningsfuldt som for ikke-anbragte børn. Anbragte børn har typisk ikke egen familie som aktiv voksenstøtte, men er afhængige af, hvordan pædagogerne på døgninstitutionen indgår i og tilrettelægger barnets udviklingsbetingelser, herunder deltagelse i sociale fællesskaber på såvel som uden for institutionen.

At få børnene til at opdage og få lyst til at deltage i nogle børnefællesskaber og herigennem udvikle sociale kompetencer, er en del af det pædagogiske arbejde, som kan medvirke til at reducere marginalisering. Sociale kompetencer kan ikke udelukkende udvikles i et institutionsmiljø; kontekster uden for institutionen (fx fritidsliv og prosociale venner) er afgørende i opbygning af et bredspektret handleberedskab (Säfvenbom & Samdahl²⁰).

I megen forskning, især om unge anbragte, anbefales størst muligt samvær med prosociale venner og mindst muligt med antisociale. Undersøgelser viser, at det har signifikant betydning for anbragtes udvikling at have samvær med prosociale jævnaldrende uden for institutionen, fx kan denne kontakt neutralisere den negative effekt af samvær med andre børn med normbrydende adfærd (Andreassen 2003). Flere undersøgelser peger på, at det har betydning for en positiv effekt af anbringelsen, at børnene deltager i et fritidsliv med andre børn uden for institutionen, og at de selv har indflydelse på dette, bl.a. at vælge venner selv og selv at disponere over deres fritid (Egelund & Hestbæk²¹, Andreassen²²). Mange

anbragte børn har tilsyneladende behov for støtte fra pædagoger, der kender dem og deres behov, i forhold til at komme i kontakt med nye sociale arenaer, men det er vigtigt for barnets udvikling af sociale kompetencer, at de bringes i kontakt med andre børnefællesskaber, der siden bliver deres egne, ikke med en pædagog som påhæng og ikke sammen med andre børn fra institutionen, da deltagelse i forskellige børnefællesskaber er nye læringsarenaer for dette enkelte barn. Pædagogerne kan agere som medierende led, initiere og facilitere kontakten for siden gradvist at overlade scene til barnet selv. Et oplagt område i forhold til skabe modstandsdygtighed er udvikling af de anbragte børns fritidsliv og venskabsforhold, men forskning tyder på, at det ikke er nogen enkel pædagogisk opgave, idet institutionelt strukturerede tidsnormer i sig selv kan virke hæmmende for de fleksible tidsrytmer, som fundering af venskabsrelationer forudsætter.²³

Samling af børn med vanskeligheder af forskellig art på en døgninstitution er et forhold, der adskiller sig radikalt fra andre børnefællesskaber. Forskning viser, at dette kan give mulighed for gensidig negativ påvirkning. Negative venskabsforhold spiller en rolle for udvikling og opretholdelse af normbrydende adfærd. Det er derfor afgørende, at pædagogerne er opmærksomme på børnenes sociale relationer og er i stand til at forhindre udvikling af antisocial adfærd og holdninger og i stedet etablerer et miljø, hvor prosociale holdninger og adfærd er dominerende. Ud over at det for børnenes sociale udvikling er vigtigt med kontakt til børn og samfundslivet uden for institutionen, har det ligeledes betydning for deres sociale udvikling, at institutionen er i stand til at påvirke udviklingen i børnegruppen på institution i retning af en prosocial kultur (Andreassen).

Døgninstitutioner skal bl.a. kompensere for brudte eller delvis brudte sociale kontrakter i familien og fungere som en vigtig tryghedsskabende forudsætning for den sociale udvikling, der danner grundlag for, at der på børnenes øvrige arenaer og i forholdet til jævnaldrende kan udvikles sociale kompetencer (fx Frønes, Schaffer). På denne baggrund fremstår den pædagogiske opgave i levering af begge dele: omsorg, forudsigelighed og tryghed i hverdagen, samt rum og støtte i forhold til nye muligheder for sociale grupperinger og sociale kontakter, der indeholder en stadig variation i udviklingsmuligheder.

AFSLUTNING

Arbejdspapirets grundidé har været at søge at anskueliggøre helhed og konsistens i døgndelen af det samlede HPA-interventionsstudie: Fra entréen med indkredsning af målgruppen, over markeringen af det teoretiske forlæg – handlekompetencebegrebet, til udfoldelsen af nøgleproblematikker via handleplaner, og sammenfattende forskningsbaseret viden om særligt vigtige fokusområder i døgninstitutionernes/opholdsstedernes socialpædagogiske virksomhed. Fulgt op af en kort beskrivelse af de kompetenceanalyser, der skal operationalisere interventionsstudier af de anbragte børn og unges handlekompetencer inden for de valgte to områder – det sociale og det læringsmæssige, for afslutningsvist at lande på et konkret forslag til en matrix til at udfolde HPA-projektets institutionelle interventionsfelter, som eksemplificeres via tre præliminære temaanalyser, der kan danne afsæt for konkrete lokale analyser af bostedernes praksis inden for disse centrale områder for herigennem bidrage til styrkelse af de professionelle socialpædagogers praktiske ideelle handlekompetencer inden for interventionens fokus.

På dette grundlag er muligheden skabt for at eksplicitere, operationalisere og sammenkoble interventionsstudiets teoretiske og analytiske dobbeltsigte: På den ene side den psykologisk orienterede og forskningsbaserede identificering og vurdering af de deltagende børn og unges reelle handlekompetencer på individniveau inden for områder af vital betydning for imødegåelsen af social chanceulighed og fortsat social udsathed, og på den anden side den mere sociologisk orienterede forskningsbaserede lokalisering og beskrivelse af centrale fokusområder for udvikling af optimal pædagogisk opmærksomhed og virksomhed på institutionsniveau for at bedre de anbragte børn og unges livsmuligheder og samfundsdeltagelse.

Tilsammen udgør disse to indfaldsvinkler – vurderingen af de deltagende børn og unges reelle handleberedskab på centrale individuelle handlekompetenceområder, og lokaliseringen af centrale fokusområder i døgninstitutioners og opholdsstedernes daglige virksomhed til imødegåelse af konsekvenserne af social udsathed – de forskningsunderbyggede teoretiske og analytiske optikker, der mødes i HPA-projektets overordnede mål: At bidrage til udvikling af socialpædagogernes ideelle handlekompetencer såvel i forhold til de enkelte børn og unge som i forhold til institutionen og konstruktionen af det institutionsmiljø, disse børn og unge er anbragt i for en kortere eller længere periode af deres liv.

LITTERATUR

- Andreassen, T. (2003). *Behandling av ungdom i institusjoner. Hva sier forskningen?* Oslo Kommuneforlaget.
- Ebsen, F. (2006/2008). Børn og unge med særlige behov – i forskning i Danmark. HPA-serie No. 1 Arbejdsrapport 5b. 2006: www.dpu.dk/hpa, 2008: DPU Forlag.
- Egelund, T. & Hestbæk, A. D. (2003). *Anbringelse af børn og unge uden for hjemmet*. København: SFI.
- Frønes, I. (1994). *De ligeværdige. Om socialisering og de jævnaldrenes betydning*, København: Pædagogisk Bogklub.
- James, A., Jenks, C. & Prout, A. (1999). *Den teoretiske barndom*. København: Gyldendal.
- Langager, S. (1994). Omsorgsbetingelser i socialpædagogisk arbejde. I: *Social Kritik nr. 30*
- Langager, S. (1990). Omsorgsfabrikker? – den modsætningsfyldte dagligdag i døgninstitutionerne. I: Bryderup, I. M. og Langager, S. (red.): *Følelseseksperter – etik og engagement i socialpædagogisk arbejde*. Socialpædagogiske Tekster, nr. 6.
- Nielsen, H.S. (2006/2008). Indsats og virkning på døgninstitutioner for børn og unge – et litteraturreview. HPA-serie No. 1. Arbejdsrapport 9. www.dpu.dk/hpa/publikationer. 2006: www.dpu.dk/hpa, 2008: DPU Forlag.
- Nygren, P. (2006/2008). Socialt udsatte børn og unge i et handlekompetenceperspektiv. 2006: www.dpu.dk/hpa, 2008: DPU Forlag.
- Schaffer, H.R. (2005). *Børnepsykologi*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Sinclair, I. et al (2005). *Foster Placements: Why They Succeed and Why They Fail*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Säfvenbom, R. & Samdahl, D.M. (2000). Leisure for Youth in Residential Care: An Important Context for Intervention. *International Journal for Social Welfare*, vol. 9, no. 2, 120-127.
- Winther, I. W. (2006). *Hjemlighed – kulturfænomenologiske studier*. København: Danmarks Pædagogiske Universitets Forlag.
- Danmarks Statistik, *Statistikbanken (BIS2)*. Opgjort pr. 31.12.2004.

- 1 Danmarks Statistik, Statistikbanken (BIS2). Opgjort pr. 31.12.2004.
- 2 Danmarks Statistik, Statistikbanken (BIS2). Opgjort pr. 31.12.2004.
- 3 Social tryghed i de nordiske lande (Nordisk Socialstatistisk Komité 2005)
- 4 Nøgletal på Børne- og ungeområdet. Amtsrådsforeningen 2002 (2000 tal)
- 5 Formålet med særlig støtte til børn og unge formuleres i Lov om Social Service således: "Formålet med at yde støtte til de børn og unge, der har et særligt behov for dette, er at skabe de bedst mulige opvækstvilkår for disse børn og unge, så de på trods af deres individuelle vanskeligheder kan opnå de samme muligheder for personlig udfoldelse, udvikling og sundhed som deres jævnaldrende." (LBK 581, 1998). Lovgrundlag, formål med og baggrund for loven mv. er uddybende beskrevet i HPA-arbejdsrapporten Børn og unge med særlige behov – forskning i Danmark (F. Ebsen 2006).
- 6 Handlekompetencebegrebet er uddybende beskrevet i HPA-serie No. 1. Arbejdsrapport 3: Nygren, P. (2006/2008). Socialt udsatte børn og unge i et handlekompetenceperspektiv.
- 7 Nielsen, H. S. (2006/2008). Indsats og virkning på døgninstitutioner for børn og unge – et litteraturreview.
- 8 Ibid. Side 42ff.
- 9 Ibid. Side 41.
- 10 Ibid. Side 36-37.
- 11 Ibid. Side 37.
- 12 Ibid. Side 39.
- 13 En detaljeret beskrivelse og identificering af særligt centrale områder findes i Nygren, P. (2006). Socialt udsatte børn og unge i et handlekompetenceperspektiv.
- 14 Jf. eksempelvis Winther, I. W. (2006). Hjemlighed – kulturfænomnologiske studier. København: Danmarks Pædagogiske Universitets Forlag (ph.d. afhandling).
- 15 Winther, I. W. (2006). Hjemlighed – kulturfænomnologiske studier. København: Danmarks Pædagogiske Universitets Forlag.
- 16 Langager, S. (1994). Omsorgsbetingelser i socialpædagogisk arbejde. I: Tidsskriftet Social Kritik nr. 30. og Langager, S. (1990). Omsorgsfabrikker? – den modsætningsfyldte dagligdag i døgninstitutionerne. I: Bryderup, I. M. og S. Langager (red.). Følelsekseperter – etik og engagement i socialpædagogisk arbejde. Socialpædagogiske Tekster nr. 6.
- 17 Bl.a. Sinclair, I. et al (2005). Foster Placements: Why They Succeed and

- Why They Fail. London: Jessica Kingsley Publishers.
- 18 Frønes, I. (1994) De ligeværdige. Om socialisering og de jævnaldrenes betydning, København: Pædagogisk Bogklub.
- 19 Schaffer, H.R. (2005). Børnepsykologi. København: Hans Reitzels Forlag.
- 20 Säfvenbom, R. & D. M. Samdahl (2000). Leisure for Youth in Residential Care: An Important Context for Intervention, International Journal for Social Welfare, vol. 9, no. 2, 120-127.
- 21 Egelund, T. & Hestbæk, A. D. (2003): Anbringelse af børn og unge uden for hjemmet. København: SFI.
- 22 Andreassen, T. (2003): Behandling av ungdom i institusjoner. Hva sier forskningen? Oslo: Kommuneforlaget.
- 23 James, A., C. Jenks og A. Prout (1999).